

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

7^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

*Ελληνική Παιδαγωγική
και Εκπαιδευτική Έρευνα*

Β' ΤΟΜΟΣ

19-21 Νοεμβρίου 2010
Πανεπιστημιούπολη Γάλλου
Ρέθυμνο

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Κ. Δ. Μαλαφάντης, Ν. Ανδρεαδάκης, Δ. Καραγιώργος, Γ. Μανωλίτσης, Β. Οικονομίδης

Διάδραση

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

7^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Ελληνική Παιδαγωγική & Εκπαιδευτική Έρευνα

19-21 Νοεμβρίου 2010
Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, Ρέθυμνο

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Τόμος Β΄

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Κ. Δ. Μαλαφάντης, Ν. Ανδρεαδάκης, Δ. Καραγιώργος,
Γ. Μανωλίτσης, Β. Οικονομίδης

ιδιάδραση

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΑΔΡΑΣΗ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΑΔΡΑΣΗ

ΟΙΔΕΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Ελληνική Παιδαγωγική
& Εκπαιδευτική Έρευνα

Εκδόσεις 2012
Τμήμα Εκπαιδευτικής Έρευνας

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΑΔΡΑΣΗ

Copyright © 2012: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΑΔΡΑΣΗ

Κανένα τμήμα του βιβλίου αυτού δεν αναπαράγεται, δεν αποθηκεύεται σε οποιοδήποτε σύστημα ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοαντιγραφικό και δεν μεταβιβάζεται σε καμία μορφή και με κανέναν τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΔΙΑΔΡΑΣΗ

Σουλίου 73, 13461 Ζεφύρι

Τηλ. 210-2474950, fax. 210-2474902,

e-mail: diadrassipublications@yahoo.gr

ISBN set : 978-960-99909-3-6

ISBN : 978-960-99909-5-0

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

**Πρόεδρος
Αντιπρόεδρος**

**Γραμματέας
Ειδική Γραμματέας
Ταμίας
Μέλος**

Δημήτριος Καραγιώργος, Επίκ. Καθηγητής
Νικόλαος Ανδρεαδάκης, Επίκ. Καθηγητής
Βασίλειος Οικονομίδης, Επίκ. Καθηγητής
Γεώργιος Μανωλίσης, Επίκ. Καθηγητής
Σοφία Χατζηστεφανίδου, Επίκ. Καθηγήτρια
Μαριάννα Καλαϊτζιδάκη, Επίκ. Καθηγήτρια
Θωμάς Μπάκας, Λέκτορας
Αναστασία Παμουκτσόγλου, τ. Πάρεδρος Π.Ι.
Πέτρος Αναστασιάδης, Επίκ. Καθηγητής
Νικόλαος Ζαράνης, Επίκ. Καθηγητής
Κανέλλα Κωστούλα, Επίκ. Καθηγήτρια
Ευάγγελος Παπαβασιλείου, Επίκ. Καθηγητής
Ιωάννης Σπαντιδάκης, Επίκ. Καθηγητής
Δημήτριος Σταύρου, Επίκ. Καθηγητής
Μαρίνα Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά, Επίκ. Καθηγήτρια
Ασπασία Χατζηδάκη, Επίκ. Καθηγήτρια
Μαρία Αμπαρτζάκη, Λέκτορας
Ελευθερία Αργυροπούλου, Λέκτορας
Ευθυμία Γουργιώτου, Λέκτορας
Αικατερίνη Δαλακούρα, Λέκτορας
Θεόδωρος Ελευθεράκης, Λέκτορας
Μιχάλης Καλογιαννάκης, Λέκτορας
Ελένη Κατσαρού, Λέκτορας
Διονυσία Κοντογιάννη, Λέκτορας
Μαρία Κυπριωτάκη, Λέκτορας
Μιχάλης Λιναρδάκης, Λέκτορας
Αγγελική Μουζάκη, Λέκτορας
Ευανθία Συνώδη, Λέκτορας
Καλλιόπη Τρούλη, Λέκτορας
Κωνσταντίνος Καρράς, Επίκ. Καθηγητής υπό διορισμό
Θεοδοσία Μιχελακάκη, Διδάσκουσα Π.Δ. 407/80

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, Αναπλ. Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών
Δημήτριος Γουδήρας, Καθηγητής, Παν. Μακεδονίας
Γεώργιος Αραβανής, Αναπλ. Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Μαρία Βαϊνά, Καθηγήτρια, Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.
Αναστασία Αθανασούλα-Ρέππα, Καθηγήτρια, Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.
Παναγιώτης Αναστασιάδης, Αναπλ. Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Δημήτριος Βεργίδης, Καθηγητής, Παν. Πατρών
Χρυσή Βιτσιλάκη, Καθηγήτρια, Παν. Αιγαίου
Ιωάννης Βρεττός, Καθηγητής, Παν. Αθηνών
Ευαγγελία Γαλανάκη, Αναπλ. Καθηγήτρια, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών
Δημήτριος Γερμανός, Καθηγητής, Αριστοτέλειο Παν. Θεσσαλονίκης
Χρήστος Γκόβαρης, Αναπλ. Καθηγητής, Παν. Θεσσαλίας
Αθανάσιος Γκότοβος, Καθηγητής, Παν. Ιωαννίνων
Γιώργος Γρόλιος, Αναπλ. Καθηγητής, Αριστοτέλειο Παν. Θεσσαλονίκης
Μιχάλης Δαμανάκης, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Γεώργιος Δράκος, Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών
Αλεξάνδρα Ζερβού, Καθηγήτρια, Παν. Κρήτης
Δόμνα – Μίκα Κακανά, Καθηγήτρια, Παν. Θεσσαλίας
Μαρία Καϊλα, Καθηγήτρια, Παν. Αιγαίου
Φραγκίσκος Καλαβάσης, Καθηγητής, Παν. Αιγαίου
Πέλλα Καλογιαννάκη, Καθηγήτρια, Παν. Κρήτης
Ιωάννης Κανάκης, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Μιχάλης Κασσωτάκης, Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών
Αχιλλέας Καψάλης, Καθηγητής, Παν. Μακεδονίας
Μιχάλης Κελπανίδης, Καθηγητής, Αριστοτέλειο Παν. Θεσσαλονίκης
Γεώργιος Κιτσαράς, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Αναστάσιος Κοντάκος, Καθηγητής, Παν. Αιγαίου
Αργύρης Κυρίδης, Καθηγητής, Παν. Δυτικής Μακεδονίας
Χαράλαμπος Κωνσταντίνου, Καθηγητής, Παν. Ιωαννίνων
Χαράλαμπος Λεμονίδης, Καθηγητής, Παν. Δυτικής Μακεδονίας
Βασίλειος Μακράκης, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Αικατερίνη Μαριδάκη, Καθηγήτρια, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δημήτριος Ματθαίου, Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών
Ηλίας Μασαγγούρας, Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών
Γιώργος Μαυρογιώργος, Καθηγητής, Παν. Ιωαννίνων
Παναγιώτης Μιχαηλίδης, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Γεώργιος Μπαγάκης, Αναπλ. Καθηγητής, Παν. Πελοποννήσου
Κωνσταντίνος Μπασέτας, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Σήφης Μπουζάκης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών

Ανδρέας Μπρούζος, Καθηγητής, Παν. Ιωαννίνων
Ελπινίκη Νικολουδάκη-Σουρή, Αναπλ. Καθηγήτρια, Παν. Κρήτης
Έλση Ντολιοπούλου, Αναπλ. Καθηγήτρια, Αριστοτέλειο Παν. Θεσσαλονίκης
Σπύρος Πανταζής, Καθηγητής, Παν. Ιωαννίνων
Σουζάνα Παντελιάδου, Καθηγήτρια, Παν. Θεσσαλίας
Παναγιώτης Παπακωνσταντίνου, Καθηγητής, Παν. Ιωαννίνων
Νίκος Παπαδάκης, Αναπλ. Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Ζωή Παπαναούμ, Καθηγήτρια, Αριστοτέλειο Παν. Θεσσαλονίκης
Καλλιόπη Πηγιάκη, Καθηγήτρια, Παν. Κρήτης
Νικήτας Πολεμικός, Καθηγητής, Παν. Αιγαίου
Μάριος Πουρκός, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Ιωάννης Πυργιωτάκης, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Κωνσταντίνος Ραβάνης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών
Γεώργιος Σπανός, Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών
Ελένη Ταρατόρη, Καθηγήτρια, Δημοκρίτειο Παν. Θράκης
Ευφημία Τάφα, Αναπλ. Καθηγήτρια, Παν. Κρήτης
Ιωάννης Τζαβάρας, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Κωνσταντίνος Τζανάκης, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Αθανάσιος Τριλιανός, Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών
Γιώργος Φλουρής, Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών
Δημήτριος Χαραλάμπους, Καθηγητής, Αριστοτέλειο Παν. Θεσσαλονίκης
Ιωάννης Χατζηγεωργίου, Καθηγητής, Παν. Αιγαίου
Δημήτριος Χατζηδήμου, Καθηγητής, Αριστοτέλειο Παν. Θεσσαλονίκης
Στέλιος Χιωτάκης, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Αντώνιος Χουρδάκης, Καθηγητής, Παν. Κρήτης
Κωνσταντίνος Χρυσαιφίδης, Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν. Αθηνών

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΕΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ

Γεώργιος Κιμιωνής, Διδάσκων Π.Δ. 407/80
Γεώργιος Περικλειδάκης, Διδάσκων Π.Δ. 407/80

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Δήμος Γενναίος, Πρόεδρος Συλλόγου Φοιτητών Π.Τ.Δ.Ε.
Αλή Καδή, Πρόεδρος Συλλόγου Φοιτητών Π.Τ.Π.Ε.
Ευαγγελία Γαλεράκη, Πρόεδρος Συλλόγου Μετεκπαιδευόμενων Εκπαιδευτικών στα Διδασκαλεία του Πανεπιστημίου Κρήτης «Ελλη Αλεξίου»
Ελισάβετ Χλαπάνα, Ε.Τ.Ε.Π., Υπ. Διδ/ρας
Λάμπρος Καρβουνής, Εκπαιδευτικός, Υπ. Διδ/ρας
Ουρανία Αυγενάκη, Εκπαιδευτικός, Υπ. Διδ/ρας
Αλεξία Διονυσοπούλου, Εκπαιδευτικός

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Σίμος Αναγνωστάκης, Ε.Ε.Δι.Π.
Ευάγγελος Μανταδάκης, Ε.Τ.Ε.Π.
Μιχάλης Παπαδάκης, Ε.Τ.Ε.Π.
Κώστας Νύκταρης, Ε.Τ.Ε.Π.

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ

- Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ρεθύμνου (<http://www.nar.gr>)
Δήμου Ρεθύμνης (www.rethymno.gr)
- Περιφερειακού Επιμορφωτικού Κέντρου (Π.Ε.Κ.) Ηρακλείου
(<http://pekiraki.googlepages.com>)

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

- Σύλλογος Μετεκπαιδευομένων Εκπαιδευτικών στα Διδασκαλεία του
Πανεπιστημίου Κρήτης, «Έλλη Αλεξίου»
(www.edc.uoc.gr/~didgram/sylogos)
- Σύλλογοι Φοιτητών Σχολής Επιστημών Αγωγής

ΧΟΡΗΓΟΙ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

- Εκδόσεις «Γρηγόρη» (www.grigorisbooks.gr)
- Εκδόσεις «Επίκεντρο» (www.epikentro.gr)
- Εκδόσεις «Μεταίχμιο» (www.metaixmio.gr)
- Εκδόσεις «Πατάκη» (www.patakis.gr)
- Εκδόσεις «Πεδίο» (www.pediobooks.gr)
- Εκδόσεις «Gutenberg – Τυπωθήτω» (www.dardanosnet.gr)
- Εκδοτικός Οίκος «Αφοι Κυριακίδη» (www.kyriakidis.gr)
- Ανώνυμος Ναυτιλιακή Εταιρεία Κρήτης, Α.Ν.Ε.Κ. (www.anek.gr)

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

- Πρόεδρος:** **Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης**, Αναπλ. Καθηγητής
Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
- Αντιπρόεδρος:** **Δημήτριος Γουδήρας**, Καθηγητής Πανεπιστημίου
Μακεδονίας
- Γεν. Γραμματέας:** **Μαρία Βαϊνά**, Καθηγήτρια Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.
- Ειδ. Γραμματέας:** **Αναστασία Παμουκτσόγλου**, τ. Πάρεδρος Π.Ι.
- Ταμίας:** **Γεώργιος Αραβανής**, Αναπλ. Καθηγητής
Πανεπιστημίου Κρήτης
- Μέλος:** **Θωμάς Μπάκας**, Λέκτορας Πανεπιστημίου
Ιωαννίνων
- Μέλος:** **Αναστασία Αθανασούλα-Ρέππα**, Καθηγήτρια
Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

- Πρόεδρος:** **Δημήτριος Καραγιώργος**, Επίκ. Καθηγητής Παιδαγωγικού
Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Κρήτης
- Γραμματέας:** **Σοφία Χατζηστεφανίδου**, Επίκ. Καθηγήτρια Παιδαγωγικού
Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου
Κρήτης
- Ταμίας:** **Βασίλειος Οικονομίδης**, Επίκ. Καθηγητής Παιδαγωγικού
Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου
Κρήτης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα των επιμελητών i

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Χαιρετισμός από την Υπουργό Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και
Θρησκευμάτων κ. ΆΝΝΑ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ iv

Χαιρετισμός από τον Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών Αγωγής
του Πανεπιστημίου Κρήτης Καθηγητή κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ v

Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο του Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου
Κρήτης Καθηγητή κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΖΑΝΑΚΗ vii

Χαιρετισμός από την Πρόεδρο του Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστημίου
Κρήτης Καθηγήτρια κ. ΕΥΦΗΜΙΑ ΤΑΦΑ viii

Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο της Παιδαγωγικής Εταιρείας
Ελλάδος, Αναπληρωτή Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών κ.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ Δ. ΜΑΛΑΦΑΝΤΗ ix

Χαιρετισμός από τον Δήμαρχο Ρεθύμνου κ. ΓΙΩΡΓΗ ΜΑΡΙΝΑΚΗ xii

Χαιρετισμός από τον Αντιπρόεδρο της Ο.Λ.Μ.Ε.
κ. ΓΙΩΡΓΟ ΑΛΕΒΥΖΑΚΗ xiv

Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής του
Συνεδρίου Επίκουρο Καθηγητή κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟ xv

ΤΟΜΟΣ Β΄

Γ΄ ΜΕΡΟΣ

Επιμέλεια: Γ. Μανωλίτσης

ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ – ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ

Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Δ. ΓΟΥΔΗΡΑΣ, Ι. ΑΓΑΛΙΩΤΗΣ
Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια Ειδικής Αγωγής Α΄ και Β΄
Βαθμίδας (μελλοντικά Ειδικά Επαγγελματικά Γυμνάσια και Ειδικά
Επαγγελματικά Λύκεια Ν. 3699/2008): Παράμετροι δομής και
λειτουργίας, επιμορφωτικές ανάγκες εκπαιδευτικών, απόψεις
μαθητών και γονέων για τις παρεχόμενες υπηρεσίες.

851

- Α. ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ, Μ. ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΑΚΗ
Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Μια σημαντική νησίδα για την
ένταξη των μαθητών με νοητική υστέρηση στο γενικό σχολείο. 867
- Μ. ΝΙΚΟΛΑΡΑΪΖΗ, Β. ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΣ
Συνεργασία εκπαιδευτικών γενικής και ειδικής αγωγής:
Οι εμπειρίες των αρχάριων εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής. 877
- Α. ΠΕΝΝΑ
Η συνεργασία δασκάλων γενικής και ειδικής εκπαίδευσης κατά
την ένταξη παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο γενικό
σχολείο. 886
- Ε. ΤΡΑΓΟΥΛΙΑ, ΣΠ. ΑΝΤΩΝΑΤΟΥ
Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς ειδικές ανάγκες
στο νηπιαγωγείο. 897
- ΑΘ. ΦΙΛΙΟΥ, Σ. ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ
Οι απόψεις των νηπιαγωγών για τη μάθηση της γραφής από
παιδιά με νοητική υστέρηση με τη βοήθεια ψυχοκινητικών
τεχνικών. 909
- Κ. ΚΟΡΑΚΑΚΗ
Το άγχος των γονέων με παιδί με αυτισμό. 919
- Κ. ΧΑΤΖΗΚΑΚΟΥ, ΕΙΡ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Η. ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ,
Μ. ΙΑΚΩΒΟΥ
Εμπειρίες κωφών γονέων με κωφά παιδιά στον τομέα της
εκπαίδευσης, κοινωνίας και επικοινωνίας. 931
- Β. ΜΠΑΛΗ
Οι έννοιες της αλληλεπίδρασης και της υπερανάπληρωσης ως
απαραίτητες λειτουργικές διαδικασίες στη διδασκαλία και μάθηση
μαθητών με προβλήματα όρασης. 942
- Δ. ΑΡΓΥΡΗΣ, ΣΤ. ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ
Εκπαιδευτική παρέμβαση σε μαθητές της Β΄ Γυμνασίου με
μαθησιακές δυσκολίες στα Μαθηματικά. 952
- Κ. ΛΙΑΣΚΟΣ
Λογισμικά Αναγνώρισης Φωνής: Πανάκεια ή υποστηρικτικό
εργαλείο; Μια μελέτη περίπτωσης μαθητή με Ν.Υ. 964

Κ. ΦΥΤΡΟΣ

Η διαδραστική αφήγηση ως θεραπευτικό εργαλείο κοινωνικής αλληλεπίδρασης, επικοινωνίας και συμπεριφοράς για τον αυτισμό και το σύνδρομο Asperger.

978

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Μ. ΦΑΚΙΝΟΣ

Η μη-φυλοτυπική συμπεριφορά των νηπίων: συχνότητες, προσδόκιμο και άνεση στη διαχείριση από νηπιαγωγούς.

995

Π. ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ, ΕΥΑΓΓ. ΓΑΛΑΝΑΚΗ

Η στάση των παιδιών σχολικής ηλικίας απέναντι στη μόνωση.

1006

Δ. ΖΜΠΑΙΝΟΣ, ΑΙΚ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

Διερεύνηση των επιδόσεων μαθητών με και χωρίς δυσλεξία σε δοκιμασίες αξιολόγησης της Τριαρχικής τους Νοημοσύνης.

1020

ΣΤ. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, Κ. Μ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Ψυχολογικό κλίμα τάξης και προσαρμογή μαθητών στο σχολείο.

1030

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ

Κ. ΜΟΣΧΟΥ, Α. ΜΠΡΟΥΖΟΣ

Διερεύνηση παραγόντων που επιδρούν στη στάση των εκπαιδευτικών ως προς την ανάληψη συμβουλευτικού έργου.

1043

Α. ΣΟΛΩΜΟΥ

Η συγκατασκευή κοινωνικών δικτύων ως συμβουλευτικό εργαλείο για την ολιστική ανάπτυξη των φοιτητών: το παράδειγμα του Πανεπιστημίου Πατρών.

1055

Π. Ι. ΣΤΑΜΑΤΗΣ, ΧΡ. ΚΟΣΜΙΔΟΥ

Αντιλήψεις εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για το επικοινωνιακό άγχος.

1064

Κ. ΒΑΪΡΙΝΟΥ

Απόψεις των νηπιαγωγών σχετικά με ζητήματα πειθαρχίας στο νηπιαγωγείο: Μία μελέτη περίπτωσης

1075

Α. ΑΤΣΑΛΗ

Η απειθαρχία στο σχολείο και η αντιμετώπισή της από την πλευρά των εκπαιδευτικών.

1086

Μ. ΚΑΓΙΑΒΗ

«Δάσκαλος και τιμωρία». Ένα βιωματικό εργαστήριο διερεύνησης του ρόλου του δασκάλου και της επιβολής ποινής στο σχολικό περιβάλλον με τη χρήση του κινηματογράφου.

1107

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ: ΓΛΩΣΣΑ

Μ. ΤΖΑΚΩΣΤΑ, Δ. ΜΥΛΩΝΑ

Αντίληψη και παραγωγή σύνθετων λέξεων από παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας: διδακτικές προεκτάσεις

1119

ΑΛ. ΚΥΡΙΑΚΟΥ, Γ. ΜΑΝΩΛΙΤΣΗΣ

Η επίδραση του προγράμματος διδακτικής παρέμβασης «Πινακωτή 1» στην ενίσχυση της φωνολογικής επίγνωσης και δεξιοτήτων του αναδυόμενου γραμματισμού.

1131

ΑΡ. Θ. ΠΑΛΑΙΟΘΩΔΩΡΟΥ

Η άσκηση των μαθητών στη φωνολογική επίγνωση και τα αποτελέσματά της στη μάθηση της ανάγνωσης και γραφής στην πρώτη δημοτικού.

1142

Ι. ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ

Η μορφολογική επίγνωση μαθητών Α΄ και Β΄ τάξεων δημοτικού ως δείκτης διαχωρισμού «καλών» - «κακών» αναγνωστών.

1157

Μ. ΝΤΟΡΟΠΟΥΛΟΥ

Η διδακτική του γραπτού λόγου μέσα από το λαϊκό παραμύθι στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Οι θέσεις των Edie Garvie, Judy Dywer και Simons Elizabeth Radin.

1168

Σ. ΚΑΛΑΣΑΡΙΔΟΥ

Η διδασκαλία της ποίησης στο Γυμνάσιο: η ανταπόκριση των μαθητών και η διαμόρφωση της υποκειμενικότητάς τους.

1178

ΑΛ. ΠΕΤΡΟΥ

Η διδακτική της λογοτεχνίας και το παιχνίδι της διαφοράς: Όταν το παιχνίδι γίνεται λόγος...

1187

ΑΡ. ΠΟΤΗΡΑΚΗ

Από τη μετάφραση στο πρωτότυπο: Μια εναλλακτική προσέγγιση των αρχαίων ελληνικών κειμένων στο Γυμνάσιο.

1197

Κ. ΝΤΙΝΑΣ, ΑΡ. ΚΟΥΚΟΥΡΙΚΟΥ

Αξιολόγηση του γραπτού λόγου των μαθητών της Γ΄ τάξης
του δημοτικού σχολείου. 1207

Σ. ΤΣΟΛΑΚΙΔΗΣ, Α. ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ

Η παιδαγωγική και διδακτική αξιοποίηση των διαλέκτων:
μία διδακτική δοκιμή για την κυπριακή. 1221

Κ. Δ. ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ, Μ. Δ. ΧΡΥΣΟΣ

Η αισθητική αναγνωστική στάση και ανταπόκριση ως παράγοντας
ενίσχυσης του αναγνωστικού κινήτρου. 1231

Δ΄ ΜΕΡΟΣ

Επιμέλεια: Β. Οικονομίδης

ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΣΠ. Χ. ΠΑΝΤΑΖΗΣ, Μ. Ι. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Η ποιότητα της παιδαγωγικής εργασίας στο νηπιαγωγείο:
Μια ερευνητική προσέγγιση. 1247

Δ. ΚΑΚΑΝΑ, Β. ΚΑΠΑΧΤΣΗ

Η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση της μάθησης και διδασκαλίας.
Θεωρητική επινόηση ή εκπαιδευτική πρακτική;
Βιώματα εκπαιδευτικών. 1261

ΕΥ. ΣΟΦΟΥ, Μ. ΜΠΑΤΣΟΥΤΑ

Οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τη σχέση εκπαιδευτικών
και γονέων. 1272

Ε. ΣΥΝΩΔΗ

Η κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών στο πρόγραμμα σπουδών
του νηπιαγωγείου της Νέας Ζηλανδίας. 1283

ΕΥΓ. ΘΕΟΔΟΤΟΥ

Η τέχνη και το γνωστικό αντικείμενο της γλώσσας: Μία διδακτική,
διεπιστημονική προσέγγιση για την προσχολική αγωγή. 1292

Γ. ΣΑΠΟΥΝΤΖΑΚΗ, Κ. ΜΠΟΤΣΟΓΛΟΥ, Γ. ΑΝΔΡΕΟΥ,

Ε. ΓΚΑΝΑ, Φ. ΔΗΜΕΡΑ, Ν. ΤΣΙΟΒΟΥΛΟΥ

Η εκμάθηση της Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας ως δεύτερης/
ξένης γλώσσας σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. 1301

Ε. ΧΛΑΠΑΝΑ, ΕΥΦ. ΤΑΦΑ
Πρακτικές γραμματισμού σε οικογένειες αλλοδαπών: η σχέση τους με την ανάπτυξη του ελληνικού δεκτικού λεξιλογίου των παιδιών προσχολικής ηλικίας. 1311

ΣΤ. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ
Καλλιεργώντας τη δεξιότητα υποβολής ερωτήσεων στο νηπιαγωγείο: μία διδακτική παρέμβαση. 1326

Ν. ΔΕΛΗΚΑΝΑΚΗ
Μαθηματικά και Λογοτεχνία: κατανόηση των εννοιών πρόσθεσης και πολλαπλασιασμού μέσα από την επίλυση προβλημάτων εντός πλαισίου έργων παιδικής λογοτεχνίας. 1336

Π. ΦΡΑΝΤΖΗ
Σχέση των ιχνογραφημάτων των μαθητών νηπιαγωγείου με τη σχολική επίδοση και τις μαθησιακές δυσκολίες κατά τη φοίτησή τους στις Α΄ και Β΄ τάξεις του δημοτικού σχολείου. 1346

Ν. ΜΠΕΝΤΑ, Η. ΑΓΔΙΝΙΩΤΗΣ, Ε. ΠΟΛΛΑΤΟΥ, Β. ΖΗΣΗ
Η επίδραση ενός παρεμβατικού μουσικοκινητικού προγράμματος στη ρυθμική ικανότητα νηπίων. 1357

Ι. ΧΡΙΣΤΟΥΛΑΚΗ, Ε. ΠΟΛΛΑΤΟΥ, Β. ΓΕΡΟΔΗΜΟΣ
Η επίδραση ενός παρεμβατικού προγράμματος «γυμναστικής για όλους» στην ικανότητα προσανατολισμού στο χώρο, σε κορίτσια νηπιακής ηλικίας. 1367

ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Ν. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ
Αντιλήψεις εκπαιδευτικών για τη σημασία του χιούμορ στη διδακτική πράξη. 1379

Β. ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. ΦΙΛΙΠΠΑΤΟΥ, ΣΤ. ΚΑΛΔΗ
Εφαρμογή διαθεματικού σχεδίου εργασίας σε τυπικούς μαθητές και μαθητρίες Δ' Δημοτικού, με θέμα την Κυκλοφοριακή Αγωγή. 1391

Μ. ΚΟΝΣΟΛΑΣ, Γ. ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ
Η συμβολή των εναλλακτικών διδακτικών προσεγγίσεων στην καλλιέργεια περιβαλλοντικών στάσεων των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου: Η εφαρμογή ενός project για το ελάφι «Dama – dama». 1402

- Ε. ΓΑΒΡΙΛΑΚΗ, Ε. ΒΙΤΑΛΑΚΗ
Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ρεθύμνου στο Μονοθέσιο Δημοτικό Καλονύχτη: ένα διαδραστικό και πολυεπίπεδο πρόγραμμα στα πλαίσια της μουσειακής εκπαίδευσης των μαθητών και της σύνδεσης τους με την ευρύτερη κοινωνία. 1418
- Σ. ΤΡΟΥΛΗ
Όταν οι σχολικές εκδρομές έχουν αυθεντικά παιδαγωγικά χαρακτηριστικά: Εμπειρίες από την εκπαιδευτική εκδρομή και την παιδαγωγική ξενάγηση σε μαθητές και μαθήτριες της Γ΄ τάξης του Δημοτικού στην Κνωσό. 1427
- Χ. ΚΑΝΑΡΗ, Θ. ΡΑΠΤΟΥ
Βιωματικό Εργαστήριο Μουσειακής Εκπαίδευσης. «Τι θα δω και πώς θα το κοιτάξω»: Οι εκπαιδευτικοί σχεδιάζουν βήμα βήμα ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο μουσείο. 1439
- Μ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ, Μ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ο. ΚΟΥΛΗ
Διερεύνηση γνώσεων και στάσεων των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου σε θέματα περιβάλλοντος. 1451
- Ε. ΤΑΡΑΤΟΡΗ, ΑΡΧ. ΦΟΥΤΣΙΤΖΗ
Η χρήση της εικόνας στη διδασκαλία των μαθημάτων της Ιστορίας και της Γεωγραφίας. Απόψεις και στάσεις των υποψήφιων εκπαιδευτικών. 1460
- Μ. ΜΑΜΟΥΡΑ: Η ιστορική αφήγηση στη διδασκαλία της Ιστορίας Θεωρητικής Κατεύθυνσης. Οι περιπτώσεις δύο καθηγητών. 1476
- ΟΥΡ. ΚΑΛΟΥΡΗ, ΑΝ. ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ, Σ. ALBERT
Τι λένε τα ρούχα μας: μια απόπειρα προσέγγισης «αυτο-αντίληψη, συμβολισμός και κοινωνικός καταναλωτισμός». 1486
- Π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ
Η επίδραση της οργάνωσης των δραστηριοτήτων και του χρόνου στη φυσική δραστηριότητα των μαθητών του δημοτικού. 1495
- Γ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΑΚΗ, Γ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ
Αντιλήψεις και πρακτικές των εκπαιδευτικών στα ΕΠΑΛ: πορεία προς το σχολείο του 21ου αιώνα (;) 1504
- ΟΥΡ. ΚΟΥΒΟΥ
Παιδική τέχνη ή σχεδιαστικό παιχνίδι: η διδακτική της τέχνης και ο οπτικός πολιτισμός. 1514

Λ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Ξ. ΑΡΑΠΑΚΗ
Το χρώμα ως μέσο σύνταξης των ζωγραφικών μορφών: Ένα σύνθετο εγχείρημα διδασκαλίας σε παιδιά σχολικής ηλικίας. 1526

Ι. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ, Ε. ΚΑΜΙΤΣΗ
Καταγραφή απόψεων στελεχών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας σε σχέση με την εισαγωγή της γαλλικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο. 1538

Π. Ν. ΓΑΛΙΤΗΣ
Εσπερινή εκπαίδευση και επαγγελματική διαδρομή:
Η εκπαίδευση στα εσπερινά σχολεία ως παράγοντας υλοποίησης των επαγγελματικών προσδοκιών των αποφοίτων της. 1550

Ι.-Α. ΣΠΙΝΘΟΥΡΑΚΗ, Ε. ΒΑΡΔΑΛΟΥ
Το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΑΠΣ) της Οικιακής Οικονομίας ως γέφυρα επικοινωνίας σε πολιτισμικά διαφοροποιημένους μαθητικούς πληθυσμούς:
οι περιπτώσεις Ελλάδας και Φινλανδίας. 1562

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

ΧΡ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, Γ. Ι. ΣΠΑΝΟΣ
Προσεγγίζοντας ερευνητικά την αρχική παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών - Ένα όργανο για την παρατήρηση διδασκαλιών. 1579

Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Σ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
«Κρίσιμα περιστατικά κατά την πρακτική άσκηση των φοιτητών: προάγοντας τον αναστοχασμό των υποψήφιων εκπαιδευτικών». 1598

Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Μ. ΛΙΝΑΡΔΑΚΗΣ
Διαπροσωπικές σχέσεις στην πρακτική άσκηση των φοιτητών. 1609

Γ. ΤΣΑΚΙΡΑΚΙΣ
Τεχνολόγος εκπαιδευτικός: ζητούμενο η παιδαγωγική ή η επαγγελματική επάρκεια; 1626

Δ. ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗΣ
Το περιεχόμενο της πιστοποίησης στις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας των επιμορφωτών β' επιπέδου: η περίπτωση του μαθήματος της Ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. 1631

Λ. ΓΙΩΤΗ
Ο σκοπός της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στην προοπτική της δια βίου εκπαίδευσης: Οι απόψεις των Σχολικών Συμβούλων. 1649

Γ. ΚΟΥΒΑΡΗ
Προσόντα = Ποιότητα; Τυπικά προσόντα των εκπαιδευτών επαγγελματικής κατάρτισης και ποιότητα διδασκαλίας. 1661

Α. ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ, Π. ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ
Επαγγελματική ανάπτυξη εκπαιδευτικών: η συμβολή του διευθυντή πρωτοβάθμιας σχολικής μονάδας. 1671

ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
(Συντονισμός – επιμέλεια: Ε. Χοντολίδου)

ΕΙΡ. ΓΑΜΒΡΟΥ
Εφαρμογή της εργοδικής (ergodics) στη διδασκαλία της λογοτεχνίας: προοπτικές και προβλήματα. 1687

Κ. ΛΙΟΥΖΑ
Εμπειρίες μετανάστευσης στη λογοτεχνία και αξιοποίησή τους στη διδασκαλία: πρώτοι προβληματισμοί. 1696

Χ. ΔΟΛΑΠΤΣΗ, Ε. ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ, Κ. ΛΙΟΥΖΑ, Ζ. ΜΑΥΡΙΔΟΥ, ΑΝ. ΧΑΛΚΙΑ
Όψεις του Ελληνικού Εμφυλίου: Σχεδιασμός διδακτικής ενότητας για τη λογοτεχνία. 1707

Ν. ΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, Κ. ΑΜΠΤΟΥΛΑΧΑΝΤ, Ι. ΚΑΡΙΩΤΟΥ, Ε. ΟΡΛΙΑΚΛΗ, Χ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΟΥ
Διδακτική ενότητα για το μάθημα της Λογοτεχνίας Α΄ Λυκείου: Απαγορευμένος έρωτας. 1718

Κατάλογος Συγγραφέων 1729

Σημείωμα των επιμελητών

Η έκδοση των Πρακτικών ενός επιστημονικού Συνεδρίου αποσκοπεί στην προσηλοποίηση και διάχυση της γνώσης που παρήχθη κατά τις εργασίες του. Ωστόσο, η προετοιμασία της έκδοσης ακολουθεί μια πορεία που αρχίζει πριν από τη διεξαγωγή του Συνεδρίου, με την επιλογή των θεματικών ενοτήτων που θα καλυφθούν και των εισηγήσεων που θα γίνουν αποδεκτές προς ανακοίνωση.

Τα τακτικά, ανά διετία, Πανελλήνια Συνέδρια της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος (Π.Ε.Ε.), με το σταθερό θέμα «*Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα*», περιλαμβάνουν πολλές θεματικές, επειδή η Εταιρεία επιθυμεί να προσφέρει τη δυνατότητα ανακοίνωσης των ερευνών, που διεξάγονται σε αυτό το ευρύ και διεπιστημονικό πεδίο. Έτσι και στο 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Π.Ε.Ε., με θέμα «*Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα*», το οποίο συνδιοργανώθηκε με τη Σχολή Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Κρήτης και διεξήχθη στην Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, στο Ρέθυμνο από 19 έως και 21 Νοεμβρίου 2010, συμπεριλήφθηκαν ποικίλες θεματικές και κλήθηκαν ειδικοί επιστήμονες και ερευνητές να συμμετάσχουν με εισηγήσεις τους.

Όπως είναι γνωστό, σε κάθε επιστημονικό Συνέδριο ορίζεται ειδική Επιστημονική Επιτροπή, η οποία κρίνει τις υποβαλλόμενες εργασίες και με κριτήριο την επιστημονική τους αρτιότητα αποφασίζει για το ποιες θα αποτελέσουν εισηγήσεις που θα παρουσιασθούν στο Συνέδριο. Στο 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Π.Ε.Ε. κατατέθηκαν 187 εισηγήσεις με το πλήρες κείμενό τους. Η Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου απέστειλε τις εργασίες αυτές προς κρίση στα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής. Για να εξασφαλισθεί το αδιάβλητο και η αντικειμενικότητα της διαδικασίας κρίσης ακολουθήθηκαν τα εξής βήματα:

1. Κάθε εργασία μεταφέρθηκε ανώνυμα σε ξεχωριστό ηλεκτρονικό αρχείο, το οποίο προωθήθηκε στους κριτές.
2. Κάθε ανώνυμη εργασία αξιολογήθηκε από έναν κριτή, ειδικό επί του αντικειμένου.
3. Ο κριτής ήταν από άλλο Πανεπιστήμιο από εκείνο του συντάκτη της εργασίας.
4. Κριτήρια αξιολόγησης κάθε εργασίας ήταν α) η θεωρητική τεκμηρίωση, β) η μεθοδολογική αρτιότητα και γ) η συμβολή της στην έρευνα του πεδίου.

Με τη διαδικασία αυτή επιλέχθηκαν τελικά οι εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν στο 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, το οποίο σημείωσε εξαιρετική επιτυχία, τόσο από άποψη συμμετοχής, όσο και από άποψη επιστημονικού επιπέδου.

Ωστόσο, αρκετοί εισηγητές και εισηγήτριες, κατά τη διεξαγωγή του Συνεδρίου μας, ζήτησαν να τους δοθεί η δυνατότητα να βελτιώσουν το τελικό κείμενο της εισήγησης, που θα δημοσιευόταν στα Πρακτικά, λαμβάνοντας υπόψη, τόσο τις παρατηρήσεις των κριτών, όσο και ειδικότερα ζητήματα που προέκυψαν από τη συζήτηση, κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου. Θεωρήσαμε ότι αυτή την ανατροφοδότηση των εισηγητών από τους κριτές και τους συνέδρους έπρεπε να την ενθαρρύνουμε, αφού θα κατέληγε σε βελτίωση των ήδη εγκεκριμένων εργασιών. Προσφέρθηκε λοιπόν η δυνατότητα βελτίωσης των κειμένων, μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα. Αν και το χρονικό πλαίσιο δεν τηρήθηκε από όλους, το αποτέλεσμα στο οποίο στοχεύσαμε επιτεύχθηκε και τα τελικά κείμενα περιλαμβάνονται βελτιωμένα στην παρούσα έκδοση.

Τα κείμενα ταξινομήθηκαν ξανά στις θεματικές ενότητες του Συνεδρίου, που αποτέλεσαν και τις θεματικές ενότητες των Πρακτικών. Για την καλύτερη οργάνωση της ύλης, ταξινομήσαμε τις θεματικές σε τέσσερα μέρη.

Στο πρώτο μέρος περιλαμβάνονται εργασίες που αφορούν στην εκπαιδευτική έρευνα, με έμφαση στη μεθοδολογία και τα εργαλεία της, αλλά και στον τρόπο με τον οποίον αξιοποιείται από τους εκπαιδευτικούς. Περιλαμβάνονται επίσης ανακοινώσεις που αναφέρονται στα Αναλυτικά Προγράμματα και σε διδακτικά αντικείμενα, όπως σε ζητήματα διδασκαλίας των μαθηματικών και της γλώσσας στο δημοτικό σχολείο, καθώς και στα σχολικά εγχειρίδια. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην αξιοποίηση των Τ.Π.Ε. στην Εκπαίδευση και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί την αξιολόγηση.

Στο δεύτερο μέρος περιλαμβάνονται κείμενα που αφορούν τη Φιλοσοφία της Παιδείας και τις εκπαιδευτικές καινοτομίες, ενώ ακολουθούν μελέτες που εντάσσονται σε μεγάλους κλάδους της Παιδαγωγικής Επιστήμης, όπως η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, η Διοίκηση της Εκπαίδευσης, η Ιστορία της Εκπαίδευσης, η Διαπολιτισμική Παιδαγωγική, η Εκπαίδευση Ενηλίκων και η Διά Βίου Μάθηση.

Στο τρίτο μέρος εντάσσονται εργασίες που αφορούν την Ειδική Αγωγή και την αντιμετώπιση των μαθησιακών δυσκολιών, την Παιδαγωγική Ψυχολογία, τη Συμβουλευτική στην Εκπαίδευση και τη Διδακτική μεθοδολογία της γλώσσας.

Στο τέταρτο μέρος περιλαμβάνονται ανακοινώσεις που αφορούν την Προσχολική και τη Σχολική Παιδαγωγική, την Εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Περιλαμβάνεται επίσης η θεματική της πρόσληψης και διδακτικής της λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, με κείμενα που αποτέλεσαν ξεχωριστό συμπόσιο, στο πλαίσιο του Συνεδρίου.

Είναι ευνόητο ότι οι εισηγήσεις στο Συνέδριό μας εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους και ότι η γλωσσική διατύπωση και η εσωτερική οργάνωση των εισηγήσεων στα Πρακτικά δεν είναι απολύτως ομοιογενείς. Οι επιμελητές, σεβόμενοι τις γλωσσικές και υφολογικές επιλογές των συγγρα-

φένων, δεν προχώρησαν σε γλωσσικές ή άλλου είδους παρεμβάσεις επί των κειμένων, την ευθύνη των οποίων έχουν οι ίδιοι οι συγγραφείς.

Με την ελπίδα ότι η πολυμορφία της παιδαγωγικής σκέψης και έρευνας, που αναδεικνύεται από τον πλούτο και την ποικιλία των εισηγήσεων, θα ενισχύσει τον προβληματισμό, την αναζήτηση, την έρευνα και την περαιτέρω συζήτηση στο χώρο της Παιδαγωγικής Επιστήμης, παραδίδουμε σήμερα τα Πρακτικά του 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος στην εκπαιδευτική κοινότητα.

Ρέθυμνο, Ιανουάριος 2012

Κ. Δ. Μαλαφάντης, Ν. Ανδρεαδάκης,
Δ. Καραγιώργος, Γ. Μανωλίτσης, Β. Οικονομίδης

Δ΄ ΜΕΡΟΣ

Προσχολική Παιδαγωγική
Σχολική Παιδαγωγική
Εκπαίδευση και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών
Πρόσληψη και Διδακτική της Λογοτεχνίας

Επιμέλεια
Β. Οικονομίδης

Διαπροσωπικές σχέσεις στην Πρακτική Άσκηση των φοιτητών

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ
ΜΙΧΑΗΛ ΛΙΝΑΡΔΑΚΗΣ

Εισαγωγή

Σε κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα οι σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ των μελών του αποτελούν δείγμα του παιδαγωγικού κλίματος που επικρατεί σε αυτό, επηρεάζει την εκπαιδευτική διαδικασία που επιτελείται εντός του, νοηματοδοτεί την ύπαρξη και τη δράση κάθε μέλους (Ματσαγγούρας, 2001· Μάνθου, 2009). Η θέση αυτή όχι μόνο για τις σχολικές μονάδες της Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης, αλλά και για το χώρο της Γ/θμιας Εκπαίδευσης, για τον οποίο έχει δοθεί πολύ μικρότερη σημασία, όσον αφορά το συγκεκριμένο ζήτημα, ιδιαίτερα στη χώρα μας (Στραβάκου & Κουγιουρούκη, 2011).

Όμως οι σχέσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του πανεπιστημίου μεταξύ φοιτητών και καθηγητών φαίνεται ότι επηρεάζουν τους φοιτητές στη συνέχεια της οίτησής τους, στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών φιλοδοξιών τους, στην προσωπική και μορφωτική τους ανάπτυξη, στην ικανοποίησή τους από τις σπουδές (Στραβάκου & Κουγιουρούκη, 2011· Μάνθου, 2009· Wilcox et al., 2005). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποκτά η μελέτη των διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης των φοιτητών, καθώς αυτή αποτελεί ένα ιδιαίτερο πλαίσιο στο πρόγραμμα των σπουδών, μια πολυεπίπεδη διαδικασία (Μαυροσκούφης, 2009) κατά την οποία εμπλέκονται πρόσωπα και φορείς (αποσπασμένες νηπιαγωγοί, νηπιαγωγοί των νηπιαγωγείων άσκησης) που δεν συνδέονται, τουλάχιστον τόσο άμεσα με άλλες δραστηριότητες του πανεπιστημίου. Τα πρόσωπα αυτά συμμετέχουν στην εκπαίδευση των φοιτητών πέραν των καθηγητών, συμβάλλουν στη διαμόρφωση του πλαισίου της Πρακτικής Άσκησης, το οποίο αλληλοεπιδρά με τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων και ουσιαστικά αποτελεί ένα διαφορετικό πλαίσιο μάθησης μέσα στο πρόγραμμα σπουδών, αλλά ιδιαίτερα συνδεδεμένο με τον επαγγελματικό προσανατολισμό των φοιτητών. Η διερεύνηση των διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης αποκτά μεγαλύτερη σημασία καθώς φαίνεται ότι η Πρακτική Άσκηση θεωρείται από τους φοιτητές σημαντικό μέρος των σπουδών τους (Ντολιοπούλου, 2005· Οικονομίδης, 2007· Hobson, 2002) αλλά και πηγή άγχους (Ανδρέου, 2009· Κυριάκου & Coulthard, 2000). Είναι, λοιπόν, ιδιαίτερα ενδιαφέρον να

γνωρίζουμε τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτό το υποπλαίσιο των σπουδών. Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να μελετήσει τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των φοιτητών και των άλλων εμπλεκομένων στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Στην Πρακτική Άσκηση του Τμήματος οι φοιτητές χωρίζονται σε τετραμελείς ομάδες καθεμία από τις οποίες παρακολουθεί και διδάσκει σε ένα τμήμα – τάξη Νηπιαγωγείου. Επόπτες για τις ομάδες αυτές ορίζονται διδάσκοντες παιδαγωγοί με βοηθούς αποσπασμένες στο Π.Τ.Π.Ε., για το λόγο αυτό, νηπιαγωγούς. Οι φοιτητές που έχουν σειρά να διδάξουν πληροφορούνται από τη νηπιαγωγό της τάξης ή και καθορίζουν μαζί της το θέμα της διδασκαλίας τους από την προηγούμενη εβδομάδα. Οι φοιτητές έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν τουλάχιστον το θέμα τους και κατευθύνσεις σπουδών να προετοιμάσουν το εποπτικό και παιδαγωγικό υλικό που θα χρησιμοποιήσουν και να σχεδιάσουν τη διδασκαλία τους. Σημειώνοντας αδρομερώς τα στοιχεία αυτά σε ένα Φύλλο Προετοιμασίας προσέρχονται στο Πανεπιστήμιο και συνεργάζονται επί αυτών με τις αποσπασμένες νηπιαγωγούς, και με τον επόπτη καθηγητή. Κατά τις συνεργασίες αυτή αποσαφηνίζονται απορίες των φοιτητών, παρέχονται υποδείξεις όσον αφορά το εποπτικό-παιδαγωγικό υλικό και τη διδακτική μεθοδολογία και δίδονται σχετικές συμβουλές. Κατόπιν οι φοιτητές προετοιμάζουν, οργανώνουν και σχεδιάζουν διεξοδικά τη διδασκαλία τους, συντάσσοντας ανάλογο Σχέδιο Διδασκαλίας, και την εφαρμόζουν στο νηπιαγωγείο άσκησης τους. Τη διδασκαλία παρακολουθούν οι υπόλοιποι φοιτητές, η αποσπασμένη βοηθός νηπιαγωγός, ο επόπτης καθηγητής και η νηπιαγωγός της τάξης. Μετά το πέρας της διδασκαλίας όλοι οι φοιτητές του νηπιαγωγείου άσκησης με τον επόπτη ή/και με την αποσπασμένη νηπιαγωγό συγκεντρώνονται σε έναν χώρο του νηπιαγωγείου και συζητούν για τη διεξαγωγή της διδασκαλίας παρουσιάζοντας τις παρατηρήσεις τους, εκθέτοντας τις απόψεις τους, ασκώντας καλόπιστη κριτική και προτείνοντας ιδέες για την αντιμετώπιση προβλημάτων και τη βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Στις συζητήσεις αυτές μπορεί να συμμετέχει και η νηπιαγωγός της τάξης. Ανάλογες συζητήσεις γίνονται στο πανεπιστήμιο με τους φοιτητές των οποίων τις διδασκαλίες δεν παρακολούθησε ο επόπτης. Έτσι, οι αποσπασμένες νηπιαγωγοί συμμετέχουν στη διαδικασία σχεδιασμού, εποπτείας και αξιολόγησης της διδασκαλίας των φοιτητών, αλλά δίδεται η δυνατότητα και στις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην Πρακτική Άσκηση (Aways et al., 2003· Zanting et al., 2001· Hurst & Reding, 2002· Χανιωτάκης, 2011· Γρηγοριάδης & Μπιρμπίλη, 2009, 2011· Χρυσάφιδης, 1994).

Μεθοδολογία και δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνάς μας προέρχεται από τριτοετείς φοιτήτριες του Π.Τ.Π.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης, οι οποίες στο Γ' έτος των σπουδών τους διδάσκουν σε νηπιαγωγεία στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης. Κατασκευάσαμε ανώνυμο ερωτηματολόγιο σχετικό με τις διαπροσωπικές σχέσεων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης μεταξύ των φοιτητών/τριών των εποπτητών καθηγητών, των αποσπασμένων νηπιαγωγών και των νηπιαγωγών των νηπιαγωγείων άσκησης. Μετά από πιλοτική εφαρμογή, επιδώσαμε το ερωτηματολόγιο στους/στις 125 φοιτήτριες του Γ' έτους τον Ιούνιο 2009 με το τέλος της Πρακτικής Άσκησης. Οι φοιτήτριες είχαν παρακολουθήσει δύο Επίπεδα Πρακτικής Άσκησης (IIα και IIβ με ίδια δομή και οργάνωση), ένα σε κάθε ακαδημαϊκό εξάμηνο και είχαν ήδη βαθμολογηθεί για το πρώτο. Το ερωτηματολόγιο με γενικό δείκτη αξιοπιστίας Cronbach A=0,75 περιείχε ερωτήσεις σχετικές με τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητριών (βαθμολογία στην Πρακτική Άσκηση, ενδιαφέρον για τις σπουδές και το επάγγελμα της νηπιαγωγού) και κλειστές ερωτήσεις κλίμακας Likert σχετικές με τις σχέσεις που βίωσαν στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης. Επιστράφηκαν ορθώς συμπληρωμένα 90 ερωτηματολόγια, τα οποία επεξεργαστήκαμε με το στατιστικό πακέτο SPSS V.19.

Αποτελέσματα της έρευνας

Όσον αφορά τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των φοιτητριών και των νηπιαγωγών των νηπιαγωγείων άσκησης, προκύπτει (βλ. Πίνακα 1) φαίνεται ότι οι φοιτήτριες θεωρούν ότι έχουν μία θετική αντιμετώπιση από τις νηπιαγωγούς, αφού σε πολύ μεγάλο ποσοστό, άνω του 90% (ποτέ έως και σπάνια) αισθάνονται ότι δεν αντιμετωπίζονται από τις νηπιαγωγούς αρνητικά, ανταγωνιστικά, απαξιωτικά, προσβλητικά, ή απορριπτικά. Παράλληλα, σε ποσοστό περί το 65% αισθάνονται ότι οι νηπιαγωγοί τις συμπαθούν και τις ενθαρρύνουν με μεγάλη συχνότητα. Όσον αφορά τις σχέσεις τους στο πλαίσιο της διδασκαλίας, φαίνεται να υπάρχει μία καλή συνεργασία καθώς οι φοιτήτριες σε ποσοστό περίπου 40% και 35% θεωρούν ότι οι νηπιαγωγοί συχνά ως πάντοτε και μερικές φορές αντίστοιχα, παρέχουν τους στο δασκαλία τους. Σε μεγαλύτερο ποσοστό (60%) θεωρούν ότι τους παρέχουν συχνά ως πάντοτε πληροφορίες για τις δυνατότητες των παιδιών. το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητριών θεωρεί ότι οι νηπιαγωγοί λίγες βοηθούν τις φοιτήτριες προσφέροντάς τους παιδαγωγικό υλικό στον έλεγχο της τάξης κατά τη διδασκαλία τους. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι σχέσεις φοιτη-

Μεθοδολογία και δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνάς μας προέρχεται από τριτοετείς φοιτήτριες του Π.Τ.Π.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης, οι οποίες στο Γ' έτος των σπουδών τους διδάσκουν σε νηπιαγωγεία στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης. Κατασκευάσαμε ανώνυμο ερωτηματολόγιο σχετικό με τις διαπροσωπικές σχέσεων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης μεταξύ των φοιτητών/τριών των εποπτών καθηγητών, των αποσπασμένων νηπιαγωγών και των νηπιαγωγών των νηπιαγωγείων άσκησης. Μετά από πιλοτική εφαρμογή, επιδώσαμε το ερωτηματολόγιο στους/στις 125 φοιτήτριες του Γ' έτους τον Ιούνιο 2009 με το τέλος της Πρακτικής τους Άσκησης. Οι φοιτήτριες είχαν παρακολουθήσει δύο Επίπεδα Πρακτικής Άσκησης (IIα και IIβ με ίδια δομή και οργάνωση), ένα σε κάθε ακαδημαϊκό εξάμηνο και είχαν ήδη βαθμολογηθεί για το πρώτο. Το ερωτηματολόγιο με γενικό δείκτη αξιοπιστίας Cronbach A=0,75 περιείχε ερωτήσεις σχετικές με τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητριών (βαθμολογία στην Πρακτική Άσκηση, ενδιαφέρον για τις σπουδές και το επάγγελμα της νηπιαγωγού) και κλειστές ερωτήσεις κλίμακας Likert σχετικές με τις σχέσεις που βίωσαν στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης. Επιστράφηκαν ορθώς συμπληρωμένα 90 ερωτηματολόγια, τα οποία επεξεργαστήκαμε με το στατιστικό πακέτο SPSS V.19.

Αποτελέσματα της έρευνας

Όσον αφορά τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των φοιτητριών και των νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης, προκύπτει (βλ. Πίνακα 1) φαίνεται ότι οι φοιτήτριες θεωρούν ότι έχουν μία θετική αντιμετώπιση από τις νηπιαγωγούς, αφού σε πολύ μεγάλο ποσοστό, άνω του 90% (ποτέ έως και σπάνια) αισθάνονται ότι δεν αντιμετωπίζονται από τις νηπιαγωγούς αρνητικά, ανταγωνιστικά, απαξιωτικά, προσβλητικά, ή απορριπτικά. Παράλληλα, σε ποσοστό περί το 65% αισθάνονται ότι οι νηπιαγωγοί τις συμπαθούν και τις ενθαρρύνουν με μεγάλη συχνότητα. Όσον αφορά τις σχέσεις τους στο πλαίσιο της διδασκαλίας, φαίνεται να υπάρχει μία καλή συνεργασία καθώς οι φοιτήτριες σε ποσοστό περίπου 40% και 35% θεωρούν ότι οι νηπιαγωγοί συχνά ως πάντοτε και μερικές φορές αντίστοιχα, παρέχουν ιδέες για τη διδασκαλία τους. Σε μεγαλύτερο ποσοστό (60%) θεωρούν ότι τους παρέχουν συχνά ως πάντοτε πληροφορίες για τις δυνατότητες των παιδιών. το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητριών θεωρεί ότι οι νηπιαγωγοί λίγες βοηθούν τις φοιτήτριες προσφέροντάς τους παιδαγωγικό υλικό στον έλεγχο της τάξης κατά τη διδασκαλία τους. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι σχέσεις φοιτη-

7^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
Ελληνική Παιδαγωγική & Εκπαιδευτική Έρευνα

τριών – νηπιαγωγών των νηπιαγωγείων άσκησης είναι πολύ θετικές, αν και είναι σχέσεις ισχυρής υποστήριξης κατά τη διδασκαλία.

Πίνακας 1. Σχετικές συχνότητες των απαντήσεων των φοιτητών σχετικά με τις σχέσεις τους με τη νηπιαγωγό του νηπιαγωγείου άσκησης.

Η νηπιαγωγός του Νηπιαγωγείου άσκησης	Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντοτε
με θεωρεί ανεπιθύμητη στο νηπιαγωγείο, δε χαιρέται που με βλέπει	86,7	5,6	2,2	3,3	2,2
με αντιμετωπίζει ανταγωνιστικά	87,8	4,4	4,4	2,2	1,1
με αντιμετωπίζει απαξιωτικά, με προσβάλλει και με αποθαρρύνει	81,8	6,8	8,0	3,4	0,0
με συμπαθεί και με ενθαρρύνει	3,4	10,1	21,3	32,6	32,6
μου δίνει ιδέες για τη διδασκαλία μου	11,1	15,6	35,6	32,2	5,6
με πληροφορεί για το επίπεδο και τις δυνατότητες των παιδιών της τάξης της	2,2	12,2	26,7	40,0	18,9
μου παρέχει υλικό δικό της ή του νηπιαγωγείου για τις διδασκαλίες μου	24,4	40,0	22,2	11,1	2,2
με βοηθάει στον έλεγχο της τάξης κατά τη διδασκαλία μου	18,0	34,8	29,2	15,7	2,2

Τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητριών δεν φάνηκαν να επηρεάζουν το πώς βιώνουν οι φοιτήτριες τις σχέσεις τους με τη νηπιαγωγό του νηπιαγωγείου άσκησης.

Οι σχέσεις των φοιτητριών με τους/τις επιβλέποντες/ουσες καθηγ-γές/ήτριες, όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις τους (βλ. Πίνακα 2) είναι πολύ θετικές, καθώς σε ποσοστό 92,3% οι φοιτήτριες δηλώνουν ότι οι καθη-γητές/ήτριες δεν τις αποθαρρύνουν, δεν τις απαξιώνουν και δεν τις προ-σβάλλουν, ενώ σε ποσοστά 56,2% (πάντα έως συχνά) και 32,6% (μερικές φορές) θεωρούν ότι τις συμπαθούν και τις ενθαρρύνουν. Κατά τη συζήτηση

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, ΜΙΧΑΗΛ ΛΙΝΑΡΔΑΚΗΣ
Διαπροσωπικές σχέσεις στην Πρακτική Άσκηση των φοιτητών

(προετοιμασία και αξιολόγηση) των διδασκαλιών τους οι φοιτήτριες σε ποσοστό άνω του 80% θεωρούν ότι οι καθηγητές/ήτριες δημιουργούν πάντα έως συχνά ατμόσφαιρα άνετης συζήτησης, προσεγγίζουν πάντα έως συχνά (86,6%) κριτικά τις φοιτητικές διδασκαλίες χωρίς να είναι στις περισσότερες φορές (ποτέ έως και σπάνια 76,4%) ιδιαίτερα αυστηροί/ες και επικριτικοί/ές και πάντα έως συχνά (72%) παρέχουν ιδέες σχετικές με τη διδασκαλία. Από τα αποτελέσματα αυτά προκύπτει μία θετική σχέση μεταξύ φοιτητριών και καθηγητών/ήτριών στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης, τόσο σε επίπεδο διαμόρφωσης θετικού κλίματος επικοινωνίας όσο και σε επίπεδο συζήτησης και παροχής συμβουλών για τη διδασκαλία.

Πίνακας 2. Σχετικές συχνότητες των απαντήσεων των φοιτητών σχετικά με τις σχέσεις τους με τον/την επιβλέποντα/ουσα καθηγητής/γήτρια.

Ο/η επιβλέπων/ουσα καθηγητής/γήτρια	Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντοτε
με αντιμετωπίζει απαξιωτικά, με προσβάλλει και με αποθαρρύνει	86,7	5,6	3,3	4,4	0,0
με συμπαθεί και με ενθαρρύνει	2,2	9,0	32,6	33,7	22,5
δημιουργεί ατμόσφαιρα άνετης συζήτησης σχετικά με τη διδασκαλία μου	4,4	0,0	14,4	32,2	48,9
επισημαίνει και τις σωστές και τις λανθασμένες διδακτικές μου ενέργειες	2,2	2,2	8,9	22,2	64,4
με αντιμετωπίζει αυστηρά επικρίνοντας τις διδακτικές μου ενέργειες	57,3	19,1	16,9	5,6	1,1
δίνει συγκεκριμένες εναλλακτικές ιδέες και προτάσεις για θέματα σχετικά με τη διδασκαλία μου	3,5	5,8	18,6	26,7	45,3

Τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητριών (βαθμολογία στην Πρακτική Άσκηση, ενδιαφέρον για τις σπουδές και το επάγγελμα της νηπια-

γωγού) δεν φάνηκαν να επηρεάζουν το πώς βιώνουν οι φοιτήτριες τις σχέσεις τους με τις αποσπασμένες νηπιαγωγούς.

Οι σχέσεις των αποσπασμένων νηπιαγωγών με τις φοιτήτριες προκύπτει ότι είναι επίσης θετικές (βλ. Πίνακα 3). Οι φοιτήτριες σε υψηλά ποσοστά θεωρούν ότι οι αποσπασμένες νηπιαγωγοί δεν τις αντιμετωπίζουν ανταγωνιστικά 87,7% (ποτέ έως και σπάνια) ούτε αποθαρρυντικά, απαξιωτικά, προσβλητικά 85,5% (ποτέ έως και σπάνια), ενώ σε ποσοστά 56,6% (πάντα έως συχνά) και 24,4% (μερικές φορές) θεωρούν ότι τις συμπαθούν και τις ενθαρρύνουν. Όσον αφορά την υποβοήθησή τους κατά την προετοιμασία της διδασκαλίας, οι φοιτήτριες θεωρούν σε ποσοστό 74,3% (πάντα έως συχνά) ότι οι αποσπασμένες νηπιαγωγοί δέχονται τις φοιτητικές προτάσεις για τη διδασκαλία, διατυπώνουν ιδέες για τη βελτίωσή της (77,7% πάντα έως συχνά και 12,2% μερικές φορές), αλλά σε μικρότερη συχνότητα (41,6% πάντα έως συχνά και 39,3% μερικές φορές) προσφέρουν στις φοιτήτριες δικό τους παιδαγωγικό υλικό (41,6% πάντα έως συχνά και 39,3% μερικές φορές). Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των φοιτητριών και των αποσπασμένων νηπιαγωγών είναι θετικές και η υποβοήθηση των φοιτητριών στο σχεδιασμό και προετοιμασία των είναι πολύ ικανοποιητική.

Πίνακας 3. Σχετικές συχνότητες των απαντήσεων των φοιτητών σχετικά με τις σχέσεις τους με την αποσπασμένη νηπιαγωγό.

Η αποσπασμένη νηπιαγωγός	Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντοτε
με αντιμετωπίζει ανταγωνιστικά	83,3	4,4	8,9	2,2	1,1
με αντιμετωπίζει απαξιωτικά, με προσβάλλει και με αποθαρρύνει	71,1	14,4	6,7	5,6	2,2
με συμπαθεί και με ενθαρρύνει	3,3	16,7	24,4	25,6	30,0
μου δίνει ιδέες για τη διδασκαλία μου	2,2	7,8	12,2	33,3	44,4
μου παρέχει δικό της υλικό για τις διδασκαλίες μου	7,9	11,2	39,3	27,0	14,6

Επιχειρώντας να εντοπίσουμε διαφορές στις σχέσεις των φοιτητριών με καθηγητές/ήτριες, αποσπασμένες νηπιαγωγούς και νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης, συγκρίναμε τα δύο κοινά ερωτήματα που αφορούσαν

στις σχέσεις αυτές. Εφαρμόσαμε έλεγχο Friedman για τρία εξαρτημένα δείγματα και έδειξε ότι οι διαφορές των μέσων τιμών είναι στατιστικά σημαντικές ($\chi^2=7,94$ $df(2)$ για $p<.05$). Οι διαφορές εντοπίστηκαν στο ερώτημα που αφορούσε την απαξιωτική, προσβλητική, αποθαρρυντική στάση μεταξύ των μέσων τιμών που προκύπτουν για τους/τις καθηγητές/ήτριες ($M=1,23$) και για τις αποσπασμένες νηπιαγωγούς ($M=1,54$), ($Z=1,99$ για $p<.05$). Προκύπτει, δηλαδή ότι οι αποσπασμένες νηπιαγωγοί φέρονται περισσότερο απαξιωτικά, προσβλητικά, αποθαρρυντικά στις φοιτήτριες από ό,τι οι καθηγητές/ήτριες. Πρέπει, όμως να τονιστεί ότι και οι δύο μέσοι όροι είναι πολύ χαμηλοί και δείχνουν ότι πρόκειται για σπάνιες μορφές συμπεριφοράς προς τις φοιτήτριες. Τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητριών (βαθμολογία στην Πρακτική Άσκηση, ενδιαφέρον για τις σπουδές και το επάγγελμα της νηπιαγωγού) δεν φάνηκαν να επηρεάζουν το πώς βιώνουν οι φοιτήτριες τις σχέσεις τους με τους/τις καθηγητές/ήτριες.

Κατόπιν ζητήσαμε από τις φοιτήτριες να τοποθετηθούν σχετικά με το χαρακτηρισμό της σχέσης τους με καθηγητές/ήτριες, αποσπασμένες νηπιαγωγούς και νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης ως *ψυχρή/αρνητική, τυπική/ουδέτερη και φιλική/θετική*. Τα αποτελέσματα (βλ. Πίνακα 4) έδειξαν ότι όσον αφορά τη σχέση τους με τις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης, οι φοιτήτριες τη χαρακτηρίζουν σε υψηλό ποσοστό 80,9% (συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως) ως φιλικής/θετικής, ενώ διαφωνούν έντονα τόσο με το χαρακτηρισμό τυπική/ουδέτερη σε ποσοστό 63,2% (διαφωνώ και διαφωνώ απολύτως) όσο και με το χαρακτηρισμό της ως ψυχρής/αρνητικής (92,0% διαφωνώ και διαφωνώ απολύτως). Τη σχέση τους με τις αποσπασμένες νηπιαγωγούς οι φοιτήτριες τη χαρακτηρίζουν σε ποσοστό 62,7% (συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως) ως φιλική/θετική, μοιράζονται όσον αφορά χαρακτηρισμό της ως τυπικής/ουδέτερης σε δύο ομάδες (52,5% διαφωνώ και διαφωνώ απολύτως και 40,2% συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως), και διαφωνούν με το χαρακτηρισμό της ως ψυχρής/αρνητικής (70,9% διαφωνώ και διαφωνώ απολύτως). Τη σχέση τους με τους/τις καθηγητές/ήτριες οι φοιτήτριες τη χαρακτηρίζουν σε ποσοστό 64,7% (συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως) ως φιλική/θετική, μοιράζονται όσον αφορά χαρακτηρισμό της ως τυπικής/ουδέτερης σε δύο ομάδες (47,6% διαφωνώ και διαφωνώ απολύτως και 44,1% συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως), και διαφωνούν σε υψηλό ποσοστό με το χαρακτηρισμό της ως ψυχρής/αρνητικής (92,9% διαφωνώ και διαφωνώ απολύτως). Τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητριών δεν φάνηκαν να επηρεάζουν τους χαρακτηρισμούς τους για τις σχέσεις τους οι φοιτήτριες τις σχέσεις τους με τους τρεις άλλους συντελεστές της Πρακτικής Άσκησης.

Πίνακας 4. Σχετικές συχνότητες των απαντήσεων των φοιτητών σχετικά με τον χαρακτηρισμό των σχέσεών τους με τη νηπιαγωγό του νηπιαγωγείου άσκησης, την αποσπασμένη νηπιαγωγό και τον/την καθηγητή/τρια.

Η σχέση μου με		Διαφω- νώ απολύ- τως	Διαφωνώ	Δεν είμαι βέβαιος/η	Συμ- φωνώ	Συμφω- νώ απο- λύτως
<i>τη νηπια- γωγό του νηπιαγω- γείου άσκησης είναι</i>	ψυχρή - αρνητι- κή	75,9	16,1	2,3	3,4	2,3
	τυπική - ουδέτε- ρη	34,5	28,7	11,5	18,4	6,9
	φιλική - θετική	4,5	9,0	5,6	46,1	34,8
<i>την απο- σπασμένη νηπιαγω- γό είναι</i>	ψυχρή - αρνητι- κή	59,5	21,4	4,8	10,7	3,6
	τυπική - ουδέτε- ρη	29,3	23,2	7,3	32,9	7,3
	φιλική - θετική	11,6	15,1	10,5	36,0	26,7
<i>τον/την καθηγη- τή/τρια είναι</i>	ψυχρή - αρνητι- κή	65,5	27,4	2,4	0,0	4,8
	τυπική - ουδέτε- ρη	20,9	26,7	8,1	36,0	8,1
	φιλική - θετική	6,8	8,0	20,5	47,7	17,0

Επιχειρώντας να ανιχνεύσουμε με ποιον από τους τρεις συντελεστές της Πρακτικής Άσκησης βιώνουν οι φοιτήτριες την περισσότερο φιλική/θετική σχέση εφαρμόσαμε έλεγχο Friedman για τρία εξαρτημένα δείγματα και προέκυψε στατιστικά σημαντική διαφορά ($\chi^2=9,15$ df(2) για $p<.01$). Η δια-

φορά εντοπίστηκε μεταξύ των μέσων τιμών των σχέσεων που βιώνουν οι φοιτήτριες με τις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης ($M=3,97$) και των μέσων τιμών των σχέσεων του με τις αποσπασμένες νηπιαγωγούς ($M=3,49$), δείχνοντας ότι πιο φιλικές είναι οι σχέσεις των φοιτητριών με τις πρώτες ($Z=2,28$ για $p<.05$). Από τα αποτελέσματα αυτά φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητριών θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με τους τρεις άλλους συντελεστές της Πρακτικής Άσκησης είναι φιλικές/θετικές και κατά κύριο λόγο δεν είναι ψυχρές/αρνητικές, ωστόσο περισσότερο θετικό πρόσημο παίρνουν οι σχέσεις τους με τις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης, ακολουθούν αυτές με τους/τις καθηγητές/ήτριες και έπονται εκείνες με τις αποσπασμένες νηπιαγωγούς.

Τέλος, εξετάσαμε την επίδραση που ασκούν οι διαπροσωπικές σχέσεις των φοιτητριών με τους άλλους τρεις συντελεστές της Πρακτικής Άσκησης στη γενική αποτίμηση των εμπειριών τους από αυτήν. Εφαρμόσαμε ένα μοντέλο ανάλυσης συνδιακύμανσης (ANCOVA) για να διερευνήσουμε αν οι εμπειρίες των φοιτητριών από την Πρακτική Άσκηση επηρεάζονται από τις σχέσεις αυτές, τη βαθμολογία τους στην Πρακτική Άσκηση, το ενδιαφέρον τους για τις σπουδές και το επάγγελμα της νηπιαγωγού. Μετά από αφαίρεση των μη στατιστικά σημαντικών μεταβλητών, με χρήση βηματικής παλινδρόμησης, ως στατιστικά σημαντικές μεταβλητές που επηρεάζουν τις εμπειρίες των φοιτητριών από την Πρακτική Άσκηση προέκυψαν η φιλική σχέση με τη νηπιαγωγό ($p\text{-value}<0,05$), η βαθμολογία τους στην Πρακτική Άσκηση ($p\text{-value}<0,05$) και το ενδιαφέρον τους για τις σπουδές τους ($p\text{-value}<0,05$). Το αποτέλεσμα της ανάλυσης αυτής αναδεικνύει το σημαντικότερο ρόλο που παίζουν οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ φοιτητριών και νηπιαγωγών των νηπιαγωγείων, και μόνο αυτές οι σχέσεις, ακόμα και στη γενική αποτίμηση των εμπειριών τους από την Πρακτική Άσκηση.

Συζήτηση – Συμπεράσματα – Προτάσεις

Γενικά, τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι οι σχέσεις των φοιτητριών του δείγματος με τους άλλους τρεις συντελεστές της Πρακτικής Άσκησης είναι θετικές, ιδιαίτερα αυτές με τις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων, σχέσεις που ασκούν και μεγάλη επίδραση στις φοιτήτριες.

Το θετικό επίπεδο των διαπροσωπικών σχέσεων των φοιτητριών με τους/τις καθηγητές/ήτριες και τις αποσπασμένες νηπιαγωγούς ερμηνεύεται από το μικρό αριθμό των φοιτητών του Π.Τ.Π.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης, σε σύγκριση με άλλα πολυπληθή πανεπιστημιακά τμήματα, ο οποίος επιτρέπει τη διαμόρφωση διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ διδασκόντων και διδασκομένων (Kuh & Hu, 2001). Όσο μικρότερη είναι η αναλογία διδασκόντων – δι-

δασκομένων τόσο μεγαλύτερη είναι η δυνατότητα ανάπτυξης σχέσεων επικοινωνίας μεταξύ τους (Μάνθου, 2009). Ας σημειωθεί εδώ ότι σε σχετικές έρευνες φαίνεται ότι φοιτητές μεγαλύτερων ετών να έχουν καλύτερες διαπροσωπικές σχέσεις με τους/τις καθηγητές/ήτριες από ό,τι οι φοιτητές μικρότερων ετών (Στραβάκου & Κουγιουρούκη, 2011· Kuh & Hu, 2001), ίσως λόγω της μεγαλύτερης κοινωνικοποίησής τους στην πανεπιστημιακή κοινότητα και της μεγαλύτερης οικειότητάς τους με τους/τις καθηγητές/ήτριες. Ίσως, λοιπόν, το Γ' έτος σπουδών των φοιτητριών του δείματός μας να ερμηνεύει σε κάποιο βαθμό τη δημιουργία θετικών διαπροσωπικών σχέσεων με τους/τις καθηγητές/ήτριες. Είναι σημαντικό, κατά τη γνώμη μας, το εύρημα ότι τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητριών και ιδιαίτερα η βαθμολογία που έχουν λάβει από τους/τις ίδιους/ές καθηγητές/ήτριες στο προηγούμενο επίπεδο της Πρακτικής Άσκησης δεν επηρεάζει τις σχέσεις τους μαζί τους, καθώς έρευνες έχουν δείξει ότι οι φοιτητές-μελλοντικοί εκπαιδευτικοί ανησυχούν ιδιαίτερα για την αξιολόγησή τους στην Πρακτική Άσκηση (Ανδρέου, 2009· Kyriakou & Coulthard, 2000). Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η διαμόρφωση θετικού κλίματος επικοινωνίας από τους/τις καθηγητές/ήτριες, η θετική κριτική προσέγγιση των διδασκαλιών των φοιτητών και η διατύπωση σχετικών προτάσεων αποτελούν αφενός στοιχεία θετικά, και αφετέρου υποστηρικτικά για τη διαμόρφωση φιλικής σχέσης με τις φοιτήτριες. Διαμορφώνεται, δηλαδή, ένα πλαίσιο θετικό για μάθηση, όπως είναι το ζητούμενο σε κάθε εκπαιδευτική διαδικασία (Στραβάκου & Κουγιουρούκη, 2011).

Ιδιαίτερα θετικό στοιχείο αποτελεί το εύρημα σύμφωνα με το οποίο η πλειονότητα των φοιτητριών αναπτύσσει με τις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης φιλικές σχέσεις, θεωρώντας ότι είναι ευπρόσδεκτες στο νηπιαγωγείο και ότι λειτουργούν σε ένα υποστηρικτικό προς τις ίδιες πλαίσιο, στοιχείο σημαντικό για την απόδοσή τους στην Πρακτική Άσκηση (Χανιωτάκης, 2011· Bullough & Draper, 2004). Οι θετικές διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ αφενός των φοιτητριών και αφετέρου των αποσπασμένων νηπιαγωγών και των νηπιαγωγών των νηπιαγωγείων άσκησης ερμηνεύονται με βάση τους εξής παράγοντες που χαρακτηρίζουν το πλαίσιο της επικοινωνίας τους:

- Η έλλειψη πίεσης χρόνου κατά την επικοινωνία των φοιτητριών με τις νηπιαγωγούς, καθώς αυτή υλοποιείται μέσα σε ευρύτερα χρονικά πλαίσια και σε χαλαρότερο πλαίσιο από ό,τι η αντίστοιχη επικοινωνία με τους/τις καθηγητές/ήτριες και με τις αποσπασμένες νηπιαγωγούς. Η αναλογία αποσπασμένων νηπιαγωγών προς τις φοιτήτριες του Γ' έτους κατά το Ακαδ. Έτος 2008-2009 ήταν 1:21, ενώ των νηπιαγωγών των νηπιαγωγείων άσκησης ήταν 1:4. Το μέγεθος της ομάδας φοιτητριών σε κάθε περίπτωση είναι σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση ουσιαστικών

σχέσεων, όπως και το γεγονός ότι ο χρόνος συνάντησης των φοιτητριών με τις νηπιαγωγούς των τάξεων άσκησης ήταν μεγαλύτερος σε διάρκεια (Χανιωτάκης, 2011).

- Η έλλειψη της πτυχής της αξιολόγησης των φοιτητριών από τις νηπιαγωγούς δημιουργεί ένα ασφαλές πλαίσιο επικοινωνίας με τις φοιτήτριες.
- Ενδεχομένως, η επικοινωνία των φοιτητριών με πρόσωπα με τα οποία αισθάνονται πιο κοντά ή αισθάνονται ότι θα έχουν την ίδια επαγγελματική πορεία σε σχέση με τους/τις καθηγητές/ήτριες, τις οδηγεί και στη διαμόρφωση ισχυρότερων σχέσεων με τις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης. Ίσως και οι νηπιαγωγοί να αναπτύσσουν μία ιδιαίτερα φιλική στάση προς τις φοιτήτριες ενθουσιάζοντας τα δικά τους αρχικά επαγγελματικά βήματα, και για αυτό να τις στηρίζουν ηθικά. Η συνειδητοποίηση από την πλευρά τους ότι συμβουλεύουν, εκπαιδεύουν μελλοντικές συναδέλφους-εκπαιδευτικούς, οι νέες διδακτικές πρακτικές που ενδεχομένως προβάλλονται στις διδασκαλίες των φοιτητριών, η ανάληψη του εκπαιδευτικού έργου από τις φοιτήτριες για κάποιες ημέρες ίσως είναι στοιχεία που συντελούν στη διαμόρφωση θετικών στάσεων και σχέσεων των νηπιαγωγών αυτών προς τις φοιτήτριες (Χανιωτάκης, 2011· Lopez-Real & Kwan, 2005).
- Οι συζητήσεις για τη διδασκαλία και για την ομάδα των παιδιών με τις νηπιαγωγούς, ιδιαίτερα με τις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης βοηθούν τις φοιτήτριες στην καλύτερη προετοιμασία τους για τη διδασκαλία και στη βελτίωση της διδακτικής τους ικανότητας, με αποτέλεσμα οι φοιτήτριες να εμπιστεύονται τις νηπιαγωγούς και να διαμορφώνεται μεταξύ τους μία σχέση εμπιστοσύνης και συνεργασίας (Bullough & Draper, 2004· Χανιωτάκης, 2011). Αν μάλιστα οι νηπιαγωγοί παρείχαν στις φοιτήτριες δικό τους παιδαγωγικό υλικό ή τις βοηθούσαν στον έλεγχο της τάξης, ενδεχομένως η διαπρωσωπική τους σχέση να ήταν περισσότερο φιλική, καώ έρευνες δείχνουν ότι η ικανότητα διαχείρισης της σχολικής τάξης κατά την Πρακτική Άσκηση προκαλεί άγχος στους φοιτητές (Ανδρέου, 2007· Morton et al. 1997).
- Η εντονότερη επίδραση των σχέσεων που αναπτύσσουν με τις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης στη διαμόρφωση των εμπειριών των φοιτητριών από την Πρακτική Άσκηση ερμηνεύεται προφανώς από την υπόθεση ότι το κλίμα που δημιουργεί η νηπιαγωγός για τη φοιτήτρια, αλλά και ο βαθμός υποστήριξης που της παρέχει διαμορφώνουν τις θετικές ή αρνητικές εμπειρίες της από την Πρακτική Άσκηση (Finlay-Clifford & Green, 1996).

Γενικό συμπέρασμα της έρευνάς μας είναι ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης μεταξύ φοιτητών και καθηγητών/τριών, αποσπασμένων νηπιαγωγών και νηπιαγωγών των νηπιαγωγείων άσκησης είναι πολύ θετικές. Θετικότερες είναι οι σχέσεις με τις νηπιαγωγούς των νηπιαγωγείων άσκησης, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών μέσα στις οποίες διαμορφώνονται, σχέσεις που επηρεάζουν περισσότερο τις φοιτήτριες στις εμπειρίες τους από την Πρακτική Άσκηση. Το κύριο αυτό εύρημα σε συνδυασμό με όσα εντοπίστηκαν στην έρευνα αυτή, οδηγεί στην υπόθεση ότι ρόλο μέντορα για τους φοιτητές στην Πρακτική Άσκηση αναλαμβάνει η νηπιαγωγός του σχολείου άσκησης. (Korthagen et al., 2005). Οι πρώτες εμπειρίες κοινωνικοποίησης στο επάγγελμα, οι πρώτες ευκαιρίες αναστοχασμού στη διδακτική τους πράξη, οι πρώτες συζητήσεις και ασκήσεις στη διαχείριση ενός πραγματικού σχολικού πλαισίου βιώνονται από τους φοιτητές με τη συνδρομή της νηπιαγωγού της τάξης (Hascher et al., 2004). Το εύρημα αυτό αναδεικνύει το ρόλο των εκπαιδευτικών των σχολείων στην Πρακτική Άσκηση των φοιτητών, ενισχύει την άποψη ότι ρόλο μεντόρων για τους φοιτητές μπορούν να παίξουν οι εκπαιδευτικοί αυτοί, καθώς συγκεντρώνουν πολλά από τα χαρακτηριστικά του μέντορα (Χανιωτάκης, 2011· Cain, 2009) και μας οδηγεί σε μία αναζήτηση των συνθηκών μέσα στις οποίες η σχέση μέντορα εκπαιδευτικού και φοιτητή θα είναι περισσότερο αποδοτική και για τους δύο (Bullough & Draper, 2004· Χανιωτάκης, 2011). Δείχνει επίσης πόσο σημαντική είναι η θέση ότι η εκπαίδευση των μελλοντικών εκπαιδευτικών δεν περιορίζεται στο πλαίσιο του πανεπιστημίου, αλλά εκτείνεται και στο χώρο της σχολικής μονάδας, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης (Μαυροσκούφης, 2009) και ενισχύει τη συζήτηση για μια εκπαίδευση των εκπαιδευτικών με βάση και επίκεντρο το σχολείο (school based teacher education) τουλάχιστον όσον αφορά τη διδακτική τους κατάρτιση (Bullough, 2005). Επομένως, η διαμόρφωση κοινοτήτων μάθησης μεταξύ πανεπιστημίων και σχολείων είναι ιδιαίτερα σημαντική και χρειάζεται να οικοδομηθεί επ' ωφελεία των φοιτητών αλλά και των δύο ιδρυμάτων (Cain, 2009· Μαυροσκούφης, 2009· Pardales & Girord, 2006).

Τα συμπεράσματα της έρευνάς μας δεν είναι γενικεύσιμα, καθώς το δείγμα αποτέλεσαν φοιτητές ενός μόνο παιδαγωγικού τμήματος. Επίσης, ο αριθμός των προσώπων για τα οποία ερευνήθηκαν οι σχέσεις των φοιτητριών είναι ασύμμετρος (2 καθηγητές/ήτριες, 6 αποσπασμένες νηπιαγωγοί, 31 νηπιαγωγοί νηπιαγωγείων άσκησης), έτσι ώστε είναι πιθανό τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των καθηγητών/τριών και των αποσπασμένων νηπιαγωγών (κοινωνικότητα, επικοινωνιακή ικανότητα, διάθεση) να επηρεάζουν πολύ περισσότερο από τη θέση και το ρόλο που έχουν τη διαμόρφωση της σχέσης τους με τις φοιτήτριες. Η έρευνα για τα προσωπικά

χαρακτηριστικά καθηγητών και φοιτητών, τα οποία οδηγούν στη διαμόρφωση θετικών διαπρωσωπικών σχέσεων θα είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα (Μάνθου, 2009· Στραβάκου & Κουγιουρούκη, 2011). Επίσης, η μελέτη των γνώσεων, των ικανοτήτων και των χαρακτηριστικών των αποσπασμένων νηπιαγωγών είναι αναγκαία για να γνωρίσουμε καλύτερα το ρόλο τους στην πολυδιάστατη σχέση που αναπτύσσουν με τους φοιτητές (Awaya et al., 2003· Orland-Barak, 2005· Zanting et al., 2001· Γρηγοριάδης & Μπιρμπίλη, 2011). Αντίθετα, ο αριθμός των 31 νηπιαγωγών των νηπιαγωγείων άσκησης οδηγεί στην υπόθεση ότι παρά τα διαφορετικά πρωσωπικά τους χαρακτηριστικά, η θέση και ο ρόλος που έχουν είναι οι κύριοι παράγοντες που διαμορφώνουν τη σχέση τους με τις φοιτήτριες.

Η επέκταση της έρευνας στους φοιτητές άλλων τμημάτων θα μας δώσει περισσότερα στοιχεία.

Η εφαρμογή ποιοτικών μεθόδων έρευνας (π.χ. συνεντεύξεις) με φοιτητές θα μας διαφωτίσει περισσότερο εντοπίζοντας καλύτερα τους παράγοντες αλλά και τα προβλήματα που επηρεάζουν τη διαμόρφωση των σχέσεων στην Πρακτική Άσκηση (Laker et al., 2008).

Η διερεύνηση των απόψεων των καθηγητών/τριών, των αποσπασμένων νηπιαγωγών/εκπαιδευτικών, και των νηπιαγωγών/εκπαιδευτικών των νηπιαγωγείων άσκησης (Χανιωτάκης, 2011) θα φωτίσει την εικόνα που έχουμε για τις διαπρωσωπικές σχέσεις στην Πρακτική Άσκηση και από άλλες οπτικές.

Η εξέταση των διαπρωσωπικών σχέσεων που διαμορφώνονται μεταξύ των φοιτητών στην Πρακτική Άσκηση (ανταγωνιστική, συνεργατική κ.ά.) θα προσφέρει σημαντικά στοιχεία για τη δημιουργία μιας συνολικότερης εικόνας (Wilcox et al., 2005· Pike & Kouh, 2006).

Χρειάζεται επίσης, να αναπτυχθεί ένας προβληματισμός σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας των καθηγητών/τριών και των αποσπασμένων νηπιαγωγών στην Πρακτική Άσκηση, ώστε να συντελείται με τέτοιο τρόπο που να προσφέρει δυνατότητες μεγαλύτερης και αποδοτικότερης επικοινωνίας με τους φοιτητές (Astin, 1999). Επίσης, σημαντικό είναι να διερευνηθεί αν οι προτάσεις και συμβουλές των νηπιαγωγών θέματα διδασκαλίας είναι σύμφωνες με εκείνες που δίδονται στα πανεπιστημιακά μαθήματα (Bullough, 2005· Hascher et al., 2004· Χανιωτάκης, 2011).

Το ζήτημα που προσέγγισε η μελέτη αυτή είναι αρκετά εκτεταμένο και αφορά την ψυχοσυναισθηματική ένταξη των φοιτητών στις συνθήκες σπουδών τους. Επομένως, η σχετική έρευνα χρειάζεται να επεκταθεί στο ευρύτερο πλαίσιο των πανεπιστημιακών σπουδών, πέραν της Πρακτικής Άσκησης. Η μελέτη των διαπρωσωπικών σχέσεων που διαμορφώνονται μεταξύ φοιτητών, καθηγητών και όσων δραστηριοποιούνται στο πανεπιστήμιο, αλλά και στις επιμέρους δράσεις του, όπως η Πρακτική Άσκηση, μας δίνει χρήσιμες

πληροφορίες για τη διαμόρφωση ευχάριστων, εποικοδομητικών και ωφέλιμων πλαισίων μάθησης και ανάπτυξης των φοιτητών

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Ανδρέου, Ε. (2007). Παράγοντες που σχετίζονται με το άγχος φοιτητών/τριών παιδαγωγικών τμημάτων σχετικά με το επάγγελμα του εκπαιδευτικού. *Επιστημονική Επετηρίδα Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 20, 11-21.
- Ανδρέου, Ε. (2009). Στρατηγικές αντιμετώπισης στρεσογόνων καταστάσεων από φοιτητές/ήτριες παιδαγωγικών τμημάτων. Στο Αθ. Τριλιανός & Ιγ. Καράμηνas (Επιμ.), *Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα. Πρακτικά του 6^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*. Αθήνα, 5-7 Δεκεμβρίου 2009. Τόμ. Α', (778-786). Αθήνα: Ατραπός.
- Γρηγοριάδης, Α. & Μπιρμπίλη, Μ. (2009). Ο ρόλος του επόπτη στην πρακτική άσκηση των παιδαγωγικών τμημάτων μέσα από τη σκοπιά των αποσπασμένων εκπαιδευτικών. Στο Μ. Paramythiotou & Ch. Angelaki (Eds.), *OMEP European Regional Meeting and Conference, "Current Issues in Preschool Education in Europe: Shaping the future"*. OMEP European Regional Meeting and Conference Syros, Greece, 28-29 April, 2009 (149-164). Ανάκτηση Δεκέμβριος 2010 από www.omep.gr
- Γρηγοριάδης, Α. & Μπιρμπίλη, Μ. (2011). Ο θεσμός του αποσπασμένου εκπαιδευτικού στην πρακτική άσκηση των παιδαγωγικών τμημάτων. Στο Γ. Παπαδάτος, Α. Σ. Αντωνίου, Α. Μπαστέα, Π. Τρακαδάς (Επιμ.), *Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης (Αθήνα 27-30 Μαΐου 2010)* Τόμ. Β' (388-395). Αθήνα: Κισσός.
- Μάνθου, Ι. (2009). *Οι διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα στους φοιτητές και τα μέλη ΔΕΠ των πανεπιστημίων: θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Ματσαγγούρας, Η. (2001). *Η Σχολική Τάξη*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Μαυροσκούφης, Δ. (2009). Η Πρακτική Άσκηση των φοιτητών και των φοιτητριών ως κοινότητα έρευνας και μάθησης. Στο Αθ. Τριλιανός & Ιγ. Καράμηνas (Επιμ.), *Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα. Πρακτικά του 6^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*. Αθήνα, 5-7 Δεκεμβρίου 2009. Τόμ. Β', (418-426). Αθήνα: Ατραπός.
- Ντολιοπούλου, Έλση, (2005). "Απόψεις μελλοντικών νηπιαγωγών για την πρακτική τους άσκηση: Η περίπτωση του Α.Π.Θ." *Ερευνώντας τον Κόσμο του Παιδιού*, 6, 89-102.

- Οικονομίδης, Β. (2007). Οι φοιτητές κρίνουν την Πρακτική Άσκηση. Μελέτη περίπτωσης. Στο Δ. Χατζηδημού, Κ. Μπίκος, Π. Στραβάκου & Κ. Χατζηδημού (Επιμ.), *Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα. Πρακτικά του 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος. Θεσσαλονίκη, 24-26 Νοεμβρίου 2006*. Τόμ. Β', (205-214). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Στραβάκου, Π & Κουγιουρούκη, Μ. (2011). Διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα στους φοιτητές και στα μέλη Δ.Ε.Π. των πανεπιστημίων: το παράδειγμα του Π.Τ.Δ.Ε. του Δ.Π.Θ. Στο Β. Οικονομίδης (Επιμ), *Εκπαίδευση και επιμόρφωση εκπαιδευτικών. Θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις* (379-389). Αθήνα: Πεδίο.
- Χανιωτάκης, Ν (2011). Η Πρακτική Άσκηση υποψήφιων εκπαιδευτικών: Αντιλήψεις των δασκάλων των σχολείων άσκησης. Στο Β. Οικονομίδης (Επιμ), *Εκπαίδευση και επιμόρφωση εκπαιδευτικών. Θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις* (495-508). Αθήνα: Πεδίο.
- Χρυσάφιδης, Κ. (1994). Ο ρόλος του εκπαιδευτικού της πράξης στις πρακτικές ασκήσεις των φοιτητών. Στο Φιλίππου, Γιώργος & Καϊλα, Μαρία (Επιμ.), *Σχολική Εμπειρία. Θεωρία και Πράξη. Οργάνωση, Πειραματισμοί, Προβληματισμοί*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Γ'έκδ.

Ξενόγλωσση

- Astin, A. W. (1999). Student involvement: A developmental theory of Higher education. *Journal of College Student Development*, 40(5), 518-529.
- Awaya, A. McEwan, H., Heyler, D., Linsky, S., Lum, D. & Wakukawa, P. (2003). Mentoring as a journey. *Teaching and Teacher Education*, 19, 45-56.
- Bullough, R.V. (2005). Being and becoming a mentor: school-based teacher educators and teacher educator identity. *Teaching and Teacher Education*, 21(2), 143-155.
- Bullough, R. V. & Draper, R. J. (2004). Mentoring and the emotions. *Journal of Education for Teaching*, 30 (3), 271-288.
- Cain, T. (2009). Mentoring trainee teachers: how can mentors use research? *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 17 (1), 53-66.
- Finlay-Clifford, E. & Green, V. (1996). The mentor-protégé relationship as a factor in preservice teacher education: A review of the literature. *Early Child Development and Care*, 125, 73-83.
- Hascher, T., Cocard, Y., & Moser, P. (2004). Forget about theory-practice is all? Student teacher's learning in practicum. *Teachers and Teaching: theory and practice*, 10 (6), 623-637.

- Hayes, D. (2001). The Impact of Mentoring and Tutoring on Student Primary Teachers' Achievements: a case study. *Mentoring & Tutoring*, 9 (1), 5-21.
- Hurst, B. & Reding, G. (2002). Teachers mentoring teachers. *Phi Delta Kappa*, 493, 7-42.
- Hobson, A. J. (2002). Student teachers' perceptions of school-based mentoring in initial teacher education. *Mentoring & Tutoring*, 10 (1), 5-20.
- Korthagen, Fr., Loughran, J., & Lunnenberg, M. (2005). Teaching teachers – studies into the expertise of teacher educators: an introduction to this theme issue. *Teaching and Teacher Education*, 21 (2), 107-115.
- Kuh, G. D. & Hu, S. (2001). The effects of student-faculty interaction in the 1990s. *The Review of Higher Education*, 24(3), 309-332.
- Kyriakou, C. & Coulthard, M. (2000). Undergraduates' views of teaching as a career choice. *Journal of Education for Teaching*, 26, 117-126.
- Laker, A., Laker, J.C. & Lea S. (2008). Sources of support for pre-service teachers during school experience. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 16 (2), 125-140.
- Lopez-Real, F. & Kwan, T. (2005). Mentors' perceptions of their own professional development during mentoring. *Journal of Education for Teaching*, 31 (1), 15-24.
- Morton, L., Vesco, R., Williams, R. A. & Awender, M. (1997). Student teacher anxieties related to class management, pedagogy, evaluation and staff relations. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 69-89.
- Orland-Barak, L. (2005). Lost in translation: Mentors learning to participate in competing discourses of practice. *Journal of Teacher Education*, 56(4), 355-366.
- Pardales, M. J. & Girord, M. (2006). Community of Inquiry: Its past, present and future. *Educational Philosophy and Theory*, 38(3), 299-309.
- Pike, G. R. & Kuh, G. D. (2006). Relationships among structural diversity, informal peer interactions and perceptions of the campus environment. *The Review of Higher Education*, 29(4), 425-450.
- Wilcox, P., Winn, S. & Fyvie-Gauld, M. (2005). "It was nothing to do with the University, it was just the people": the role of social support in the first year experience of Higher Education. *Studies in Higher Education*, 30(6), 707-722.
- Zanting, A., Verloep, N. & Vermunt, J. D. (2001). Student teachers' beliefs about mentoring and learning to teach during teaching practice. *British Journal of Educational Psychology*, 71, 57-80.

Abstract

In this paper we present the results of a search conducted to detect the major problems in creating a qualitative classroom in Greek kindergarten. A questionnaire sent to Kindergarten teachers asking them about the main purpose of our study. The main results of this research show that the most important problems are the small classroom space and the incomplete equipment for every activity center.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής
Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστημίου Κρήτης
Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, Ρέθυμνο 74100
Email: vasoikon@yahoo.com, Τηλ: 697-4324979

ΜΙΧΑΗΛ ΛΙΝΑΡΔΑΚΗΣ

Λέκτορας
Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστημίου Κρήτης
Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, Ρέθυμνο 74100
Email: mliuard@otenet.gr